

PRILAGOĐAVANJE PITOMACA ŠKOLE REZERVNIH OFICIRA NA ŽIVOT U ARMIJI

Navikavanje na armijske uslove života obično izaziva veće ili manje psihičke ili fizičke teškoće¹ kod pitomaca vojnih škola, kao i kod mladića koji služe vojni rok. To se odražava i na rezultate obuke i vaspitanja. Praksa je pokazala da ukoliko taj proces navikavanja teče brže i sa manje napora, utoliko se mogu očekivati veći vaspitno-obrazovni rezultati u radu sa pitomcima. U tome leži osnovni smisao i značaj proučavanja ovog problema.

Istina, ovaj problem prilagođavanja mladih ljudi na vojnički život i dosad je sagledavan, uočavan njegov značaj, o njemu se dosta raspravljalo i pisalo,² ali nekog ozbiljnijeg naučnog prilaženja, koliko nam je poznato, donedavno nije bilo ni u nas ni u drugim armijama. To je bio i osnovni razlog da se pristupi stručnijem prilaženju i proučavanju procesa prilagođavanja (adaptacije) vojnika, pitomaca vojnih škola i akademija i mladih starešina na život u armiji. S obzirom na to da pro-

¹ »Svi mladi ljudi koji dođu u vojsku, najednput prelaze iz porodične u potpuno novu i nepoznatu vojnu sredinu. Kao biljkama presađenim iz rasadnika u vrt potreban im je napor da uhvate korena u novoj sredini i da se aklimatizuju. Za njih je tada sve novo: kraj, mesto, ishrana, krevet, zajednički život. Za prvih nekoliko dana ništa im ne polazi za rukom: oči kao da ne vide, uši kao da ne čuju, mozak kao da ne misli. Potpuna novina u svakom pogledu osnovni je uzrok takve pometnje i zbunjenosti vojnika. Stoga je potrebno da ih u to vreme okružava mir i tišina. Govorimo im tada samo onoliko koliko je neophodno, govorimo im tiho. Dežurni podoficir ne treba da više iz sveg glasa kada želi da okupi svoje ljude. Neka im starešine tiho, bez žurbe i podizanja glasa objašnjavaju samo ono što je potrebno u vezi njihovih materijalnih potreba, neka se brinu da u što kraćem vremenu iščezne kod njih uzbuđenje i strah. Kada nestane straha sa njihovih lica treba im govoriti, mnogo govoriti, svima zajedno i svakom pojedinačno, unositi u njihovu sredinu veselje, živost, a naročito šalu i humor. Ne dozvoliti nijednu sekundu da neko sedeći na krevetu melanholično razmišlja neopažen sa više strane i neuposlen nekom aktivnošću. Ako želimo da se čovek dušom i telom iskreno posveti vojničkom životu i radu, treba da ulažemo sve napore da mu vojnički život bude prijatan.« (Poručnik Vajan, *Duša vojnika*, Pariz 1910, str. 25—26).

² U svojoj knjizi »Vaspitanje vojnika«, vojvoda Petar Bojović je još početkom ovog veka, između ostalog, pisao: »Po dolasku u vojsku pod zastavu mnogo im je što šta novo, strano, neobično i nepoznato. Nepoznato im je mnogo naziva, mnogo reči, mnogo izraza, mnogo stvari. Tu nastaju nove radnje, nove dužnosti i obaveze skopčane s puno tegoba i odgovornosti za njihovu mladost. Oni se nalaze u novoj nepoznatoj sferi, neobavešteni dovoljno, zašto se to tako desilo s njima, zašto su odvojeni od svega onoga što im je milo. Taj trenutak oficiri treba pravilno da shvate, pa da s ljubavlju, znalacki i s razumevanjem priteknu tim mladima u pomoć, ne samo da savladaju čežnju i tugovanje za svojom rodbinom i zavičajem, nego i da im olakšaju i novi način života, uvodeći ih u taj život bez pre nagljenosti i surovosti, tiho, blago, postupno i roditeljski, počinjući s najlakšim stvarima, više da im se u početku ispunji vreme u vidu lakog zanimanja i zabave, te da ih otrgnu od zamišljenosti, zabrinutosti i tugovanja. Na ovaj će način starešina jače vezati pažnju i misli regruta na ono što ih okružuje i čime se zanimaju.« (Petar Bojović, *Vaspitanje vojnika*, Beograd, 1907, str. 47—48).

ces adaptacije ima nečega specifičnog kod svih ovih kategorija, kod svake se posebno i proučava.

Na ovom mestu biće reći samo o nekim rezultatima do kojih se došlo proučavanjem procesa adaptacije na vojničku sredinu pitomaca škola za rezervne oficire.³

Prvi dani u vojsci. Prvi dani u vojsci praćeni su, po izjavama većine pitomaca, psihičkim nelagodnostima i većim fizičkim teškoćama. To je, svakako, razumljivo s obzirom na razlike između predarmijskog i armijskog života. Vojnički odnosi, disciplina, obuka, kasarnski način života, vojničko držanje i ponašanje — sve je to novo za njih, sve se to u mnogo čemu razlikuje od njihovog ranijeg načina života i rada. Sve to donosi i velika psihička i fizička naprezanja. To se reljefno sagledava iz odgovora koje su pitomci dali na pitanja kako su bili raspoloženi prvih dana u vojsci, 28,6% pitomaca je odgovorilo »dobro«, 39,4% »uglavnom dobro«, a 32% »loše«. U odgovorima na ovo pitanje nije bilo bitnijih razlika između pitomaca s obzirom na njihovu starost, školsku spremu, zanimanje i druga obeležja. Međutim, 72,8% odgovorilo je da se u vreme ispitivanja (4 meseca po dolasku u vojsku) mnogo bolje oseća nego prvih dana, 20,4% kao prvih dana, a samo 6,6% da se oseća lošije. Ovo govori da je proces adaptacije dosta uspešno tekao. To što se 6,6% ni posle 4 meseca nije adaptiralo može se donekle smatrati kao normalna pojava. Uvek se nađu pojedinci koji se teško prilagođavaju, ličnosti koje su psihički labilne i sl. Takvih ima u svakoj društvenoj sredini, pa i u vojsci. No, to ne znači da ih stoga treba zanemariti i prepustiti da se sami bore sa teškoćama koje doživljavaju na putu prilagođavanja. Naprotiv, ovakvim pitomcima treba ukazivati posebnu pažnju i pomoć kako bi se što lakše uključili u normalan vojnički život, preodoleli teškoće koje im stoje na putu a naročito one subjektivnog karaktera (slabost volje i psihičke energije da upravljaju svojim ponašanjem, emocionalna nestabilnost i sl.).

Kako je tekao proces adaptacije i kako su se pitomci osećali prvih dana vojničkog života ilustruju delom i njihovi opisni odgovori na neka pitanja iz dopunskog (otvorenog) upitnika. Tako, na pitanje kako su se osećali prvih dana vojničkog života, neki pitomci su davali i ovakve odgovore:

³ U ovom istraživačkom radu korišćena je metoda upitnika, intervju a i proučavanja školske dokumentacije. Priprema istraživanja, izrada i provera istraživačkih instrumenata, način anketiranja, obrada i analiza podataka izvršeni su prema naučno utvrđenim normama i postupku za primenu navedenih istraživačkih metoda. Anketiranjem je obuhvaćeno 600 pitomaca iz više škola za rezervne oficire. Po veličini i sastavu, anketirana grupa predstavlja reprezentativan uzorak za sve one koji su u vreme ispitivanja bili pitomci ŠRO. Od 18 do 20 godina starosti, u grupi je bilo 8,20% pitomaca, od 21 do 24 godine 56,6%, od 25 do 26 godina 27,0%. Preko 27 godina bilo je 8,2% pitomaca. Sa nepotpunom srednjom školom bilo je 18,8% pitomaca, sa srednjom 44,4%, sa višom 12,2%, a sa visokom 24,6%. Od njih su 14,8% bili radnici, 7,0% đaci, 11,0% studenti, 65,3% službenici, 1,2% ostalih zanimanja, a 0,6% slobodnih profesija. Od ukupnog broja 55,2% su bili članovi SKJ, a 44,8% neorganizovani. Na radnim akcijama je učestvovalo 66,0% dok 34,0% nije učestvovalo. U internatima je bilo 65,0% dok 43,2% nije bilo. Pri anketiranju korišćena su dva tipa upitnika: zatvoreni (sa formulisanim pitanjima i odgovorima) i otvoreni (sa pitanjima na koja se daje opisan odgovor). Prvi je bio osnovni. Način odgovaranja na pitanja obezbeđivao je, kod zatvorenog upitnika, apsolutnu anonimnost korespondenta.

»Veoma teško. Novi ambijent, novi uslovi života, nepoznata lica, red i disciplina, komande i obraćanje starešinama u stavu mirno, fizička naprezanja, jednolična i loše spremljena hrana, rano ustajanje, redovi za trpezariju, svakodnevno brijanje i čišćenje obuće — sve me je to dovodilo do očajanja. Lica oko mene u sivim bluzama i ošišana bila su mi antipatična. Danas su to moji odlični drugovi«.

»Vrlo neprijatno — pomalo usamljen, nesiguran. Neverovatno mi je teško padala — formalnost, žurba, nesređenost, pomanjkanje fizičke kondicije«. »Nikad nisam mogao stići na vreme na bilo koje mesto. Stalna žurba dovodila me je do psihičkog rastrojstva...«.

»U prvim danima bilo mi je najteže oštro ponašanje starešina, te sam smatrao da nisam sposoban da služim u armiji. Bojao sam se da neću opravdati ono poverenje koje sam dobio. Osetio sam se usamljenim«.

»Osećao sam se kao da su se sva vrata sveta za mnom zatvorila i da više neću biti ličnost. U uniformi nisam sebe lako prepoznavao u ogledalu. Zahvatila me je apatija i klonulost. Brzo sam se zamarao od svakog napora. Sam proces mišljenja teško mi je išao. Nisam bio zadovoljan sobom«.

»Nagla promena sredine i svega ispunjavali su me nekom setom. Zapisao sam negde »najradije bih zaplakao«. Ali kako je to sve sada drukčije, sasvim sam naviknut. Imam nove drugove i volim ih...«

»Nepoznavanje sredine i novog načina života stvara, u početku, osećaj izvesne zbunjenosti, neizvesnosti, koja postepeno iščezava. Pored toga, nemogućnost izlaska u grad prvih dvadesetak dana, stvara, zbog naglog ograničenja kretanja, osećaj stešnjenosti«.

»Bilo mi je u početku malo teže, ne radi objektivnih teškoća koje su postajale, već zbog pogrešne predstave o armiji koju sam stekao pod uticajem starijih drugova koji su već služili vojsku«.

»Često sam danima u slobodnom vremenu sedeo pored žice i gledao dinamiku života u gradu, i upoređujući raniji i sadašnji vojnički život još više sam padao u melanholiју. Sve veća angažovanost i saznanje o potrebi odbrane domovine učinili su da sam postepeno srastao sa životom u vojsci«.

»Prvih dana osećao sam teškoću i nedostatak svoje obitelji. Noću sam u snu osećao poznate glasove ukućana. Posle je to nestajalo stihijski, valjda, iznenadnom preokupacijom ili sugestijom da je sve neminovno. Sad se osećam veoma dobro i ugodno«.

»Prvih dana, na vlastito iznenađenje, nije mi bilo uopšte teško. Možda zbog toga što sam pred odlazak u vojsku mnogo strahovao od promene. Kako mi ništa ovde nije pričinjavalo teškoće, a strahovanja od mogućih promena se nisu ispunila, osećao sam se sasvim dobro«.

Navedeni iskazi, a i drugi podaci, govore da prilagođavanje i navikavanje na vojnički život stvara teškoće manje-više svim pitomcima, iako su uslovi života i rada u školama, tretman pitomca, međusobni odnosi i briga o čoveku na visokom nivou. Sve to upućuje na zaključak da starešine, naročito prvih dana, moraju posvetiti posebnu pažnju i brigu pitomcima. Od toga u velikoj meri zavisi proces adaptacije, odnos i stav pitomaca prema armiji i zadacima koji se pred njih postavljaju. Starešine treba da polaze od činjenice da je pitomcima mnogo toga

neobično, nepoznato, da nisu u mogućnosti da potpuno shvate potrebu i celishodnost svega onoga što se od njih zahteva. Otuda je nužno i značajno da im se od prvih dana pokazuje i objašnjava šta, kako i zašto treba tako da se radi i kako da se ponašaju.

Trajanje primarnog perioda adaptacije. Period adaptacije, kao što je poznato, uglavnom traje permanentno. Svaki novi teži zadatak, faza u obuci i službi i sl. predstavljaju za pitomce nove napore, specifične teškoće i analogno tome traže adekvatno prilagođavanje. Ali svakako je najteži, a samim tim i najznačajniji, prvi period prilagođavanja, odnosno ono vreme za koje se stiču osnovne navike vojničkog života i rada. Stoga je pokušano da se utvrdi koliko traje taj prvi, primarni period i kakve razlike u tom pogledu postoje između pojedinih grupa pitomaca, s obzirom na njihova osnovna obeležja (godine života, zanimanje, školsku spremu i pripadnost organizaciji SKJ) i kako pojedini faktori (starešina, kolektiv, SKJ, obuka i dr.) utiču na proces adaptacije pitomaca.

Što se tiče prvog, primarnog perioda, od 500 anketiranih pitomaca 39,4% odgovorilo je da taj period traje oko 15 dana, 44,6% oko mesec dana, 8% oko dva meseca, 3,8% više od dva meseca, a 4,2% pitomca je odgovorilo da se još nije prilagodilo.

Polazeći od tih podataka može se reći da za 84% pitomaca prvi adaptacioni period u proseku traje oko mesec dana, za 11,8% od jedan do četiri meseca, a za svega 4,2% preko četiri meseca. Iz tih podataka jasno se vidi da proces adaptacije ne teče istim tempom kod svih pitomaca i da, analogno tome, postoje i razlike u teškoćama koje oni tom prilikom doživljavaju. Značajno je da starešine to uočavaju i imaju u vidu razlike u tempu i adaptacionim sposobnostima pitomaca, zatim da zapaze one pojedince kojima naročito teško pada vojnički život i da u tome sagledaju ne samo njihove subjektivne slabosti, već i objektivne faktore vezane za konkretnu sredinu, koji mogu da budu značajan izvor teškoća u adaptaciji.

Odnos prilagođavanja i obeležja pitomaca. Ispitivanje je pokazalo da postoji veća ili manja uzajamna povezanost između godina života ispitanika, njegovog zanimanja, školske spremu, učešće na radnim akcijama, pripadnosti organizaciji SKJ i procesa adaptacije. Takva povezanost se može videti iz analize podataka dobijenih ispitivanjem. Podaci pokazuju da je dužina perioda adaptacije upravno srazmerna sa godinama života pitomaca, odnosno da se mlađi pitomci relativno brže adaptiraju nego stariji. U toku prvog meseca u osnovi se adaptira 90,3% pitomaca od 18 do 20 godina starosti, 84,8% od 21 do 24 godine, 82,2% od 25 do 27 godina i 78% onih koji imaju preko 27 godina. Među onima koji se uključuju veoma teško najveći je procenat starijih godišta, odnosno onih preko 25 godina starosti, a najmanji onih od 18 do 20 godina. Stariji pitomci teže se oslobađaju navika iz građanstva i sa većim naporima i sporije stiču nove vojničke navike. Teškoće su u tome pogledu najveće kod starijih od 25 godina.

U pogledu školske spremu, najveći procenat onih koji se teško uklapaju u vojničku sredinu otpada na pitomce sa višom i visokom školskom

spremom. Taj podatak se poklapa s prethodnim koji pokazuje da se starija godišta teže i sporije uključuju u armijsku sredinu, jer su najstariji pitomci, najčešće sa višim ili visokim školskim obrazovanjem.

Zanimanje takođe deluje na proces i tempo prilagođavanja. Prema iskazima pitomaca, u toku prvog meseca adaptiralo se: 93,2% radnika, 91,5% đaka, 85,2% studenata i 80,4% službenika. Kao što se iz podataka vidi, po brzini adaptacije prvo mesto zauzimaju radnici, a poslednje službenici.

Između članova SKJ i ostalih pitomaca ne postoje bitnije razlike u tempu prilagođavanja. U toku prvog meseca, u vojnički način života uklopi se 84,8% članova SKJ, a 83,2% nečlanova. Razlika je minimalna, u stvari beznačajna. Sličan je odnos i u vremenu dužem od mesec dana. Međutim, ima dosta pitomaca, članova SKJ, koji izjavljuju da im je rad organizacije SKJ mnogo pomogao da se lakše snađu i prebrode prve teškoće vojničkog života, što ne znači da i oni ne doživljavaju psihološke teškoće u procesu prilagođavanja. Svakako, druga je stvar što članovi SKJ manifestuju najčešće na drugi način ove teškoće i što ih sa više upornosti savlađuju nego što to čine ostali.

Učešće na omladinskim radnim akcijama se u osnovi pozitivno odražava na uklapanje u vojničku sredinu. Veoma brzo se i lako prilagodilo 48,8% pitomaca učesnika radnih akcija, a teže 42,4%, tj. onih koji nisu učestvovali u akcijama. Procenat onih koji se veoma teško uključuju dvaput je veći među drugima nego među prvim. Od anketiranih pitomaca, na radnim akcijama učestvovalo je 66%.

Na šta se pitomci najteže prilagođavaju? Iako je za pitomce armijska sredina gotovo u svemu nova, ipak se na pojedine stvari lakše, a na druge teže navikavaju. To se jasno vidi iz odgovora na pitanje o tome šta im pričinjava najveće teškoće u prilagođavanju na vojnički život. Za 33% pitomaca najveću teškoću prvih dana pričinjava navikavanje na vojnu disciplinu, za 32,3% navikavanje na ishranu, a za 20,4% na obuku. Prema datim odgovorima, disciplinu su najlakše podnosili i usvajali najmlađi pitomci, a ukoliko su stariji — sve teže, mada ne postoji neka bitna razlika u tom smislu.

Ispitivanje je pokazalo da su porodični i drugi problemi pitomaca takođe uticali na tempo i proces njihovog prilagođavanja. Te probleme imao je veliki broj ispitanih (39,7%). Od onih koji su imali ličnih problema 59% je izjavilo da su im oni dosta otežavali navikavanje na vojnički život, 39% da su im malo otežavali, a 20% — ni malo.

Preko polovine pitomaca (50,4%) izjavljuje da im u procesu adaptacije od svakodnevnih aktivnosti najveće teškoće pričinjavaju rano ustajanje, 43,6% da im najviše smeta nameštanje kreveta, 33,4% vršenje službi, 22,4% tačno pridržavanje vojničkog reda, 15,2% brzina u izvršavanju naređenja, 14,6% jutarnja fiskultura, a 6,2% izjavljuje da su to jutarnje smotre.

Kao što se vidi, upadljivo dominiraju dve stvari koje pitomcima padaju najteže prvih dana vojničkog života: rano ustajanje i pravljenje kreveta, a tek iza toga dolazi vršenje službe. Te obaveze, koje predstavljaju novinu za pitomce dok ne naviknu da ih obavljaju, moraju im, svakako, predstavljati izvesne teškoće. Korisno je da se te činjenice

poznaju, jer će to pomoći starešinama da ubrzaju navikavanje pitomaca na tačnost u radu.

Faktori koji pozitivno utiču na prilagođavanje. Podaci koje su pitomci dali o tome šta im je najviše pomoglo da se uključe u vojnički život veoma su značajni za vaspitnu praksu. Prema njihovim iskazima, na prilagođavanje pitomaca najpozitivnije utiče drugarstvo u kolektivu, zatim stalna zauzetost, briga starešina, urednost vojničkog života, predvojnička obuka i kulturno-zabavni i sportski život.

Drugarstvo u kolektivu i stalna zauzetost dominiraju kao faktori koji su pozitivno uticali na proces adaptacije pitomaca. Ti podaci potvrđuju činjenicu da od psihološke atmosfere u kolektivu, drugarstva, uzajamnog poštovanja, prijateljstva, uzajamne pomoći i saradnje zavisi u najvećoj meri kako će se pitomci osećati i sa koliko napora se uklopiti u novu sredinu. Navedeni podaci takođe pokazuju koliko su naši vojni kolektivi zdravi i koliki je stepen drugarstva u njima. I iz drugog podatka da stalna zauzetost stoji na drugom mestu, potvrđuje se već poznato mišljenje prema kojem je racionalno i celishodno angažovanje pitomaca u određenim aktivnostima veoma značajno za adaptiranje na vojnički život. Uostalom, armijsko iskustvo je to odavno i ubedljivo potvrdilo. Ali, ima još starešina koje ne sagledavaju značaj permanentne zauzetosti pitomaca za njihovo uspešno prilagođavanje. No, kad se pledira za aktivnost i zauzetost ne misli se svakako na ma koju zauzetost, na zauzetost radi zauzetosti, već na angažovanje pitomaca poslom od kojega će biti praktične koristi i za njih i za jedinicu.

Dosta ubedljivo pitomci ističu i ulogu starešina u prilagođavanju, što je i razumljivo. Od ličnih kvaliteta i osobina starešina, njihove pedagoško-psihološke spremne, brige o ljudima, nastojanja da upoznaju pitomce i pomognu im u savlađivanju objektivnih teškoća u velikoj meri zavisi uspeh u procesu adaptacije. Starešinu kao pozitivnog faktora prilagođavanja pitomci stavljaju na treće mesto.

Šta je pitomcima najviše pomoglo da se prilagode vojničkoj sredini, može se sagledati i iz njihovih opisnih odgovora. Tako, na pitanje »šta vam je najviše pomoglo da se prilagodite« ima i ovakvih odgovora:

»Moje nastojanje da ispunim zadatak koji mi je zajednica postavila i da postanem rezervni oficir, pomoglo mi je da otklonim poteškoće koje sam imao«.

»U procesu uklapanja u vojnički život, najviše mi je pomoglo: dobre starešine, dobar odnos prema pitomcima, udoban smeštaj i, uopšte, izgled cele kasarne«.

»Najviše mi je pomoglo u saživljavanju sa vojničkim životom velika angažovanost i jak tempo rada i života uopšte«.

»U savlađivanju prvih poteškoća najviše mi je pomogla fizička kondicija (jer sam aktivni sportista) kao i psihička priprema koju sam imao pre vojske. Tu se ne može zanemariti i prisan odnos starešina i njihova pomoć da bi se što lakše navikli na novi život«.

»Da bih savladao teškoće vojničkog života mnogo mi je pomogla predvojnička obuka, pravilan postupak starešina, kao i drugarstvo u kolektivu«.

»Najviše su mi pomogli svakodnevna nastava i zanimanje. Posebno su mi pomogli — briga i pažnja za svakog pojedinca od strane uprave škole, roditeljski odnos i očinska briga prema svakome. U takvoj situaciji nema teškoća koje ne bih mogao savladati«.

»Prve vesti i uspostavljen kontakt sa drugovima i porodicom pomogli su mi, umnogome, da savladam poteškoće, kao i ohrabrenje posle dobijanja pozitivnih ocena«.

»Da bih savladao teškoće vojničkog života, najviše mi je pomoglo što sam video da i moje starešine sve to stoički podnose (vežbe, sunce, zimu, kišu)«.

Prilagođavanje i obuka. Stepen napora za savlađivanje obuke i postignuti rezultati u njoj odražavaju se i na proces adaptacije pitomaca. Stoga je bilo potrebno utvrditi u kojoj meri obuka predstavlja psihološko opterećenje za pitomce u početnom periodu školovanja koji se poklapa s primarnim periodom adaptacije.

Na pitanje koliko je obuka bila teška u početku školovanja, pitomci su odgovorili da je obuka u fizičkom pogledu bila teška za 18,6%, umereno teška za 56,2% a laka za 25,2% pitomaca. Za većinu je, dakle, obuka umereno teška, a za manji deo teška. Najteža je u fizičkom pogledu za pitomce starije od 25 godina, a najlakša za najmlađe. Prema tome, fizički naponi mogu pričinjavati starijim pitomcima teškoće u prilagođavanju, naročito u početnom periodu dok ne steknu potrebnu fizičku kondiciju.

U intelektualnom pogledu obuka je teška za 12,2% pitomaca, umereno teška za 56,8% i laka za 31%. To govori, kad se uporedi s prethodnim podacima, da je obuka za pitomce lakša u intelektualnom nego u fizičkom pogledu. Procenat onih kojima je ona laka u intelektualnom smislu, dosta je veliki (31%). Šta je uzrok tome: da li neadekvatnost programa, nivo znanja i intelektualne zrelosti pitomaca ili nešto drugo, ne može se iz podataka zaključiti.

Za proces prilagođavanja pitomaca dosta je značajno kako teče obuka, kojim se tempom prelazi nastavno gradivo i koliki su nastavni zahtevi prvih dana u odnosu na kasniji period. Stoga je postavljeno pitanje kad su nastavni zahtevi bili najveći. Globalno uzeto, 35,2% pitomaca odgovorilo je da su nastavni zahtevi najveći u početku školovanja, a da su kasnije ravnomerniji. Šta je tome uzrok ne može se na osnovu dobijenih podataka sa sigurnošću odgovoriti, ali se može pretpostaviti da je nastava u početku za jedan deo pitomaca mnogo teža nego kasnije, zato što se nisu navikli na specifične uslove učenja, potpuno nove nastavne sadržaje i slično. U početku školovanja svi nastavnici prelaze novo gradivo koje se brzo nagomilava, a to pričinjava teškoću određenoj kategoriji pitomaca u njegovom savlađivanju, i samim tim i teškoću u procesu adaptacije. Evo šta o tome izjavljuju pitomci:

»Najteže mi je palo učenje na koje se nisam mogao dugo da naviknem. To me je psihički dosta umaralo«.

»Možda je prvih dana bilo naporno, više zbog preforsiranosti i tempa, zbog nenaviknutosti na takav način života i rada«.

»Koliko sam mogao do sada da zaključim, tempo života i rada u školama takve vrste dosta je naporan i ne daje dovoljno vremena za odmor. Stručni predmeti u ovoj školi nisu teški, ali bi bilo potrebno više vremena za njihovo postepeno savlađivanje«.

»Mislim da je odviše nagao prelaz na rad i učenje, a da čovek, tako reći, ne zna ni gde se nalazi«.

»Smatram da je dinamičan tempo života i rada u početku poželjan, ali ipak da ne bude suviše nagao. Treba da se povećava u prvih 15 dana i to svakog dana pomalo«.

Iz navedenih podataka izgleda da je nastava u početku veoma naporan za neke pitomce. No, ako se sudi po tome koliko dnevno uče, dobija se realna slika o tome. Na pitanje: koliko prosečno dnevno individualno učite? — 22,8% pitomaca je izjavilo da uči do 1 sat dnevno, 34,6% od 1 do 2 sata, 31,2% od 2 do 3 sata, a 11,4% više od 3 sata.

Motivisanost pitomaca za obuku. Motivisanost za obuku u najvećoj meri određuje stepen zalaganja pitomaca u učenju i uticaj obuke na proces adaptacije. Ukoliko su pobude za uspeh u nastavi pozitivnije i veće, utoliko se lakše podnose sva opterećenja vezana za nju.

Na pitanje: »Šta vas je najviše podsticalo na zalaganje u obuci?«, 82,6% je izjavilo da je to nastojanje da se opravda ukazano poverenje izborom za rezervnog oficira, 31,2% da je to interesantnost vojne obuke, 17,8% izjavljuje da je to želja za sticanjem priznanja u kolektivu, 17,4% ispitivanje i kontrola znanja, 17,0% bojazan od otpuštanja iz škole i 14,4% da je to zalaganje drugova sa kojima su učili.

Iz prednjih podataka se vidi da u učenju izrazito dominira motiv »da se opravda poverenje ukazano izborom za pitomca ŠRO«. To istovremeno upućuje na zaključak da najveći broj pitomaca veoma ceni status rezervnog oficira i da je svestan svojih obaveza prema socijalističkoj domovini, što je za uspeh u obuci i u adaptaciji takođe veoma značajno.

Ispitivanje je takođe pokazalo da između procesa adaptacije i uspeha u obuci postoji značajna povezanost. Što je prilagođavanje brže i uspeh je bolji. To se vidi iz podataka tabele 1 gde je ispitano 500 pitomaca.

Tabela 1

način prilagođavanja	u s p e h u o b u c i					
	odličan	vrlo do- bar	dobar	imao po- pravni	nije poznat uspeh	svega
1. veoma brzo i lako	66,7%	51,9%	38,2%	17,9%	54,8%	46,6%
2. sporije i sa izvesnim teško- ćama	26,5%	43,6%	51,7%	75,0%	42,8%	47,2%
3. veoma teško	6,7%	4,5%	10,1%	7,1%	2,4%	6,2%
U K U P N O:	3,0%	53,2%	29,8%	5,6%	8,4%	100%

Verovatno da teškoće u savlađivanju programa obuke utiču negativno na proces adaptacije, ali i obrnuto, da teškoće u adaptaciji negativno deluju na angažovanje pitomaca u učenju i praćenju obuke. Međutim, koliko sposobnost za adaptaciju utiče na uspeh i obrnuto, i koliko uspeh u obuci utiče na proces adaptacije teško je razgraničiti i utvrditi. Ali, ostaje činjenica da je uspeh u učenju proporcionalan brzini i lakoći u adaptaciji pitomaca. Pitomci bolji u učenju lakše se adaptiraju od ostalih. Tako prema navedenim podacima najlakše se uklapaju u vojničku sredinu pitomci s odličnim uspehom, a najteže oni koji su imali popravni ispit. Iz toga se može sagledati koliki značaj za prilagođavanje na vojničku sredinu i savlađivanje teškoća psihološkog i drugog karaktera imaju uspešno i dobro izvedena obuka i pomoć pitomcima da je s uspehom savladaju i koliko brzina prilagođavanja utiče na uspeh u obuci.

Sumirajući povezanost obuke i procesa prilagođavanja pitomaca može se istaći da obuka ni u fizičkom ni u intelektualnom pogledu ne predstavlja veliko opterećenje za najveći broj pitomaca ŠRO, i da su nastavni zahtevi u početku školovanja za jednu trećinu pitomaca preterano veliki, što može negativno da se odrazi na proces adaptacije vojničkom životu. U celini gledano, pitomci su pozitivno motivisani za učenje, a to predstavlja važan preduslov za rezultate u obuci i procesu adaptacije.

Prilagođavanje i disciplina. Proces adaptacije i razvijanje discipline uzajamno se prožimaju i uslovljavaju. Ukoliko se prilagođavanje ostvaruje sa manje teškoća, utoliko se može u većoj meri očekivati da će mladi ljudi sa više moralno-psihološke spremnosti i odgovornosti usvojiti i u praksi se pridržavati normi discipline i vojničkog rada. Slabo prilagođen vojnik obično je i nedisciplinovan, sklon da ne prihvati norme vojničkog života. Takav način ponašanja je, u stvari, jedan od objektivnih pokazatelja stepena i kvaliteta prilagođenosti pitomaca. Primenom neadekvatnih disciplinskih mera situacija takvih ličnosti može se samo pogoršati, a onima koji imaju više adaptivnih sposobnosti može znatno otežati prilagođavanje, odnosno uključivanje u armijski način života, rada i ponašanja. Sve je to bio jedan od motiva da se istraživanjem, bar delimično, zahvati i pitanje uzajamne zavisnosti i povezanosti discipline i prilagođavanja pitomaca. Njima su u tom smislu postavljena pitanja o uzrocima nediscipline, disciplinskih grešaka, vremenu kada se najčešće prave, merama starešina prema onima koji ispoljavaju nedisciplinu i drugo.

Kao uzroke disciplinskih grešaka pitomci su naveli: neraspoloženje zbog ličnih problema, jednoličnost (monotoniju) vojničkog života, neodgovoran odnos pitomaca prema zadacima, nepoznavanje pravila i propisa, odnose stariji — mlađi i odsutnost starešina iz jedinice (po podne).

Kao što se vidi, prema mišljenju pitomaca, uzrok disciplinskih grešaka je najčešće neraspoloženje zbog ličnih problema. Pod tim se podrazumevaju problemi vezani za vanarmijske faktore (porodicu, devojku i sl). Takvo neraspoloženje pitomaca može da bude ponekad ozbiljna posledica teškoća u prilagođavanju i uzrok disciplinskih grešaka. Ovde se potvrđuje poznata činjenica da su neraspoloženi ljudi

predisponirani za kršenje utvrđenih normi ponašanja i da u stanju emocionalne napregnutosti gube, najčešće, kontrolu nad samim sobom i svojim postupcima. Svakako je značajno da starešine sagledaju tu činjenicu u procesu vaspitno-obrazovnog rada sa pitomcima.

Veoma značajan procenat pitomaca (52,2%) je izjavio da je monotonija vojničkog života jedan od uzroka povreda discipline. Postavlja se pitanje: u čemu je uzrok i u kojim prilikama se ispoljava monotonija. Pošto je vreme zanimanja ispunjeno intenzivnim radom, a nastavna građa veoma raznovrsna, može se pretpostaviti da u toku procesa nastave monotonija ne dolazi do izražaja i da ne, može biti u tom vremenu značajniji uzrok nediscipline. Istina, ovde se može ostaviti izvesna rezerva, s obzirom na to da do monotonije u nastavi ponekad može doći zato što pojedini nastavnici nisu dovoljno pedagoški umešni i spremni da ožive izlaganje i učine ga interesantnim. Ali, i pored takve mogućnosti, monotonija može da bude i posledica nedovoljne angažovanosti pitomaca u vannastavnom vremenu. Ako popodnevno vreme nije ispunjeno organizovanim radom i zanimljivim aktivnostima, učenjem, kulturno-umetničkim i fiskalturnim programima, pitomci se u to vreme mogu iz dosade orijentisati na aktivnosti i ponašanja koji nisu u skladu sa vojnom disciplinom i normama vojničkog života. Na takav zaključak upućuje i činjenica da u popodnevnom vremenu najčešće dolazi do povrede discipline i disciplinskih grešaka.

Kao uzrok disciplinskih grešaka pitomci ističu (37,4%) i svoj neodgovorni odnos prema zadacima. Taj podatak ukazuje ne samo na stvarno postojanje ovog uzroka nego i na samokritičnost pitomaca. Sama činjenica da oni u velikom broju uočavaju svoj nedostatak, može poslužiti starešinama kao snažna poluga da se putem pojedinačne i kolektivne kritike i samokritike podigne odgovornost onih kod kojih ona nije na potrebnj visini, i da se tako otkloni jedan od značajnih uzroka nediscipline, grešaka u ponašanju i radu pitomaca. To će se svakako istovremeno pozitivno odraziti i na proces adaptacije.

Pravilna primena prinudnih i podsticajnih vaspitnih metoda i sredstava u jačanju discipline takođe doprinosi uspešnom adaptiranju pitomaca, i obrnuto. Ispitivanje pokazuje da su se starešine uglavnom racionalno koristile represivnim i stimulativnim merama. Međutim, važno je konstatovati da su, prema iskazima pitomaca, stimulativne mere delovale mnogo pozitivnije nego represivne. Pitomcima su naročito teško padale prve kazne, a i kazne uopšte.

Odnosi u kolektivu i prilagođavanje. Odnosi između pitomaca, pitomaca i starešina i opšta atmosfera koja vlada u vojnom kolektivu, značajan su uslov, a istovremeno i indikator prilagođavanja pitomaca. Stoga je bilo nužno bolje sagledati međusobne odnose i njihov uticaj na proces adaptacije. Zato je pitomcima postavljeno nekoliko pitanja o tome. Dobijeni podaci pokazuju da je 69,4% pitomaca vrlo brzo i već u prvom mesecu uspostavilo bliske i drugarske veze. Međutim, 9% pitomaca takve veze nije uspostavilo ni posle četiri meseca boravka u školi. To se može označiti kao simptom slabe prilagodljivosti i nesocijalnosti tih pitomaca, a i kao posledica nedovoljno pozitivnog delovanja kolektiva, pre svega starešina, na pojedince i dr. Međutim, ako se

podsetimo na ranije podatke, iz kojih se vidi da oko 8% pitomaca teško podnosi armijski ambijent i sporo se adaptira, nije isključeno da se radi o tim istim pojedincima.

No, odnosi između pitomaca su pozitivni. To se može zaključiti na osnovu odgovora o drugarskim vezama i međusobnoj saradnji od prvih dana školovanja. Potpuno pozitivnu ocenu o drugarstvu dalo je 72% pitomaca, delimično pozitivnu 25%, a negativnu svega 3%. Iz toga se može zaključiti da su drugarstvo i odnosi među pitomcima u toku prva četiri meseca zajedničkog života zadovoljavajući.

Karakteristično je da ne postoji značajnija razlika u oceni drugarstva u kolektivu između pitomaca različite školske spremne, zanimanja i starosti. Razlike u tom smislu gotovo uopšte nema ni između pitomaca sa boljim i onih sa slabijim uspehom u obuci.

Prema odgovorima pitomaca, najčešće negativne pojave u međusobnim odnosima prvih dana bile su: netaktilnost pojedinaca (psovke, sitne svađe). Tu pojavu u svojim odgovorima navelo je 40,6% pitomaca. Zatim je 39% pitomaca istaklo da odnose najčešće kvare preosetljivost izražena kroz razne netolerantnosti, dok je 25,4% izjavilo da je to potcenjivanje drugih. U manjem broju su istaknute još neke pojave kao što su neiskrenost, netaktilnost i sl.

Proces formiranja unutrašnje atmosfere, kohezija i monolitnost kolektiva može se procenjivati i po tome koliki je stepen identifikacija (sraščivanja) svakog pitomca sa kolektivom. Po identifikaciji može se, takođe, sa dosta sigurnosti odrediti kako teče i na kojem je stepenu proces adaptacije. Polazeći od toga i da bi se, bar približno, odredilo vreme potrebno pitomcu za asimiliranje sa kolektivom, istraživano je kada pojedinci doživljavaju uspehe i neuspehe svoje jedinice (grupe, voda, čete i sl.) kao svoje sopstvene uspehe, odnosno neuspehe. Podaci o ovome pokazuju da se 62,2% pitomaca identifikuje sa svojim osnovnim kolektivom u toku prvih mesec dana, a u prva dva meseca 82%. Polazeći od toga podatka može se približno sigurno zaključiti da se za to vreme formira u osnovi kolektiv pitomaca s izgrađenim javnim mnjenjem i usvojenim kolektivnim normama života, rada i ponašanja koje važe u vojsci. Procenat neidentifikovanih s kolektivom posle 4 meseca školovanja 7,8% približno se poklapa s procentom teško prilagodljivih pitomaca. O tome je već bilo reči u prethodnim analizama.

Svi podaci o kojima je ovde bilo reči pokazuju da je problem adaptacije neposredno vezan sa svim stranama života, rada i ponašanja pitomaca. To znači da je on integriran sa celokupnim životom u armiji i da simultano teče sa procesom obuke i vaspitanja. Prema tome, problem adaptacije ne može biti izolovano rešavan od drugih zadataka i vaspitnih faktora u školi.

Iz podataka se može videti da je priprema pitomaca za život u armiji takođe veoma značajna za proces adaptacije. Prema tome ukoliko se mladi ljudi pre dolaska u armiju što svestranije i objektivnije upoznaju sa uslovima, načinom života, odnosima, zadacima, naporima, opterećenjima i specifičnostima vojničkog života, utoliko će se lakše i brže uključiti u njega.

Izneseni podaci mogu se smatrati kao činjenični materijal koji, uz druge pokazatelje, može da posluži za izvlačenje zaključaka teorijskog

i praktičnog karaktera, ne samo za ispitane nego i za neispitane pitomce. Oni se, dakle, mogu generalisati i smatrati opštim i od trajnijeg značaja. U tome i leži njihov pedagoško-psihološki značaj za unapređivanje prakse vaspitanja i obuke u školama za rezervne oficire.

No, treba podvući da i najpravilnija primena navedene istraživačke metode ima nedostataka (elemenata subjektivnog), te se i iz toga ugla mora gledati na dobijene podatke, pa i na sudove i zaključke donesene na osnovu njih. Ali, bez obzira na to, mišljenja pitomaca o ma kojem aspektu vojničkog života uvek su značajna za vaspitača i starešinu, pa bila ona objektivna ili subjektivna, pozitivna ili negativna. Sa mišljenjem ljudi mora se računati u vaspitnoj praksi kao sa činjenicom i od toga polaziti, usmeravajući vaspitni rad na pozitivnu promenu pogrešnih i na dalje učvršćivanje pozitivnih mišljenja i stavova. Sa takvog stanovišta mora se gledati na mišljenja pitomaca iznetih na ovom mestu. No, tamo gde su negativna mišljenja odraz objektivnog stanja i stvarnosti u školama, takva mišljenja treba menjati i promenom uslova u kojima oni žive i rade.

Pukovnik
Stevo JOVANOVIĆ